

Danyýel kitaby — ýüz segsen sekizinji bölüm

Rafiýadan Paniuma çenli: Gadymy söweşleriň pygamberlik ähmiýetini ýüze çykarmak

Jeff Pippenger

2024-04-18

Rafiýa söweşi bilen Paniýum söweşi dürli döwürlerde we şertlerde bolup geçen, biri-birinden tapawutly iki taryhy wakadyr; emma olaryň ikisi hem gadymy Ýahudyýanyň we onuň töweregindäki sebitleriň taryhynda möhüm ähmiýete eýedir. Rafiýa söweşi miladydan öňki 217-nji ýylda boldy. Paniýum söweşi bolsa miladydan öňki 200-nji ýylda Selewki patyşalygy (demirgazygyň patyşasy) bilen Ptolemeý patyşalygynyň (günortanyň patyşasy) arasynda bolup geçdi. Bu iki söweş Danyýel kitabyň on birinji babyndaky on birinji aýatdan on başynjy aýada çenli kesgitlenýär. Bu iki söweş miladydan öňki 167-nji ýylda bolan Makkabeýler gozgalaňyndan öň bolup geçdi.

Paniý söweşi öz adyny çaknyşygyň bolup geçen golaýdaky geografik aýratynlyk bolan Paniý dagyndan aldy. Paniý ady şol ýerde özüne ybadathana bagyşlanan grek hudaýy Pan adyndan gelip çykýar. Bu ýer Pan ybadaty bilen baglanyşygy sebäpli Paniý diýlip tanalýardy. Ybadathana toplumu köplenç Panyň Mukaddes Ýeri diýip atlandyrylýardy; bu bolsa onuň Pan hudaýyna bagyşlanan dini we ybadat berjaý edilýän ýer hökmündäki wezipesini aýratyn nygtaýardy. “Nimfeý” diýen adalga gadymy grek we rim dininde suw nimfalaryna bagyşlanan ýadygärligi ýa-da mukaddes jaýy aňladýar. Paniýdaky ybadathana toplumyna bir gowak we tebigy çeşme girýärdi; olarda nimfalaryň mesgen tutandygyna ynanylýardy, şonuň üçin hem ol kämahal Paniýyň Nimfeýi diýlip atlandyrylýardy.

Şäher Beýik Hirodyň ogly Hirod Filip tarapyndan gaýtadan gurlup, giňeldilenden soň, Rim imperatory Sezar Awgustyň hem-de Hirod Filipiň hormatyna Kesariýa Filipi diýlip atlandyryldy. Ybadathana toplumu bu şäheriň çäginde möhüm dini merkez bolupdy.

Imperator Awgustusyň höküm süren döwründe ybadathana Awgustusyň hormatyna gaýtadan bagyşlandy ýa-da onuň ady üýtgedildi; bu ýagdaý imperator kultuny we rim dini däpleriniň ýerli dini gurşawa siňdirilmegini şöhlelendirýärdi. Pan ybadathanasynyň ýerleşen ýeri bolan gadymy Kaýsareýa Filipiniň golaýyndaky sebit kämahal “Jähennemiň derwezeleri” ýa-da “Hadesiň derwezeleri” diýip atlandyrylýardy.

Danyýl kitabyň on birinji babyndaky on altynjy aýatdan on dokuzynjy aýada çenli aýatlarda, butparaz Rimiň Mukaddes Kitabyň pygamberligindäki dördünji patyşalyk we şol babyň demirgazygyň patyşasy hökmünde berkarar edilmegi üçin ýeňip geçmeli bolan basybalyjylygynyň üç geografik sebitiniň beýany berilýär. On altynjy aýatda Rim serkerdesi Pompeýiň b.e. öň 65-nji ýylda Siriýany, soňra bolsa b.e. öň 63-nji ýylda Ýerusalimi basyp alandygy görkezilýär. On ýedinji aýatdan on dokuzynjy aýada çenli Ýuli Sezaryň üç päsgelçiligiň üçünjisi bolan Müsüri basyp alşy görkezilýär. B.e. öň 31-nji ýylda bolan Aktiý söweşi Danyýl kitabyň on birinji babyndaky ýigrimi

dördünji aýadyň ýerine ýetişinde, butparaz Rimiň in ýokary agalyk bilen höküm sürjek üç ýüz altmyş ýylynyň başlangyjyny alamatlandyrýar.

Ýigrimiň aýatda Awgust Sezaryň hökümdarlygy görkezilýär, we şol taryhy döwürde Isa dünýä indi. Soňra ýigrimi birinji we ýigrimi ikinji aýatlarda zalym Tiberiý Sezaryň hökümdarlygy görkezilýär, şeýlelikde Mesihni haça çüýlenmegi bellenilýär. Ýigrimi üçünji aýatda Makkabeýçi ýehudylaryň butparaz Rim bilen baglaşan ylalaşygy görkezilýär, şeýlelikde on birinji aýatda başlanan taryhy akym togtadylýar, we taryhy beýan biziň eramyzdan öňki 161-nji ýyldan biziň eramyzdan öňki 158-nji ýyla çenli döwre gaýdyp düşýär.

Ýigrimi üçünji aýat Makkabeýleriň neslini aňladýar, we ol olaryň pygamberlik nesliniň ähli jikme-jikliklerini bermese-de, muny taryhy ýazgy berýär. Miladydan öňki 217-nji ýylda Rafiýa söweşi bolup geçdi, we şondan soňra çaga patyşa Müsüri ejiz ýagdaýa saldy. Selewkidler we grek patyşalary miladydan öňki 200-nji ýylda şol çaga patyşa bilen bagly meseläni çözmek üçin meýilnama düzýän wagtlarynda, Rim taryhyň arasyna goşuldy we Müsüriň çaga patyşasynyň goragçysy boldy. Şol ýylyň özüde Paniýum söweşi bolup geçdi. Soňra bolsa miladydan öňki 167-nji ýylda Makkabeýleriň gerilla söweşi başlandy.

Makkabeýler gozgalaňy miladydan öňki 167-nji ýylda Modeýinde başlandy, we ol Makkabeýleriň diňe bir Selewkiler imperiýasyna garşy göreşmeginden däl, eýsem olaryň Selewkiler bilen ylalaşykdadygyny kesgitläň ýehudylaryna garşy hem göreşmeginden ybaratdy. Bu gozgalaň dini sebäpler bilen hereketlendirildi we ol içerki hem-de daşarky duşmana garşy amala aşyryldy. Miladydan öňki 164-nji ýylda Makkabeýler ybadathanany gaýtadan bagyşladylar, we bu waka ýehudylaryň Hanukka baýramçylygy bilen hatyralanýar. Şol ýylda abraýy gaçan Antioh Epifanes aradan çykdy. Soňra miladydan öňki 161-nji ýyldan 158-nji ýyla çenli ýigrimi üçünji aýatyň “ylalaşygy” Rim bilen baglaşyldy.

Makkabeýlere, olaryň gozgalaňyna we Rim bilen baglaşan ylalaşygyna degişli ýeke-täk göni salgylanma ýigrimi üçünji aýatda duş gelýär, emma Haşmonaý nesli diýlip atlandyrylýan bu dinastiýanyň taryhy b.e. öň 167-nji ýylda Modeýinde başlap, haça çüýleniş döwrüne çenli dowam etdi. Haşmonaý dinastiýasynyň in soňky wekilleri Mesihni döwrüniň fariseýleri boldular. Şonuň üçin, b.e. öň 167-nji ýylda Modeýin gozgalaňy bilen başlanan, Makkabeýler arkaly şekillendirilen ýüz dönderiji Ýahudylygyň taryhyna degişli pygamberlik çyzygy bar; ol Isanyň haça çüýlenmegi bilen ýigrimi birinji we ýigrimi ikinji aýatlarda tamamlanýar.

Olaryň taryhy on altynjy aýatda öwrülişik nokadyna ýetdi; şol ýerde Rim, ilkinji gezek, Pompeýiň üsti bilen Iýerusalimi basyp aldy. Şol wagt Iýerusalimiň başyna bu heläkçiligi getirmeginiň esasy sebäbi Haşmonaý nesilşalygynyň iki toparynyň arasyndaky dawa boldy. Şol pursatdan başlap (miladydan öňki 63-nji ýyl), Ýahuda Rim hökümranylygy astynda boldy. Makkabeýleriň Haşmonaý nesilşalygy pygamberlik taýdan miladydan öňki 167-nji ýylda Modein söweşinde başlanýar, soňra bolsa miladydan öňki 63-nji ýylda Rime tabyn edilýär. Şol taryhyň başlanmagyndan kän wagt geçmänkä, Makkabeýler miladydan öňki 161-nji ýyldan 158-nji ýyla çenli Rim bilen şertnama baglaşdylar we oňa goşuldylar. Olar miladydan öňki 63-nji ýyldan tä haça we biziň eramyzda 70-nji ýylda Iýerusalimiň ahyrky weýran edilmegine çenli Rime tabynlykda boldular.

Makkabeýleriň pygamberlik çyzygy dinden çykan ýahudylygyň çyzygydyr, şonuň üçin ol dinden çykan protestantizmiň çyzygyna nusga bolýar. Paniý söweşinden on altynjy aýatyň ýekşenbe kanunyna çenli miladydan öňki 200-nji ýyl, miladydan öňki 167-nji ýyl, miladydan öňki 164-nji ýyl we miladydan öňki 161-nji ýyldan 158-nji ýyla çenli bolan ylalaşygyň pygamberlik wakalary dinden çykan protestantizmiň taryhynda gaýtalanar. Bu ýol bellikleri ýekşenbe kanunyndan öň ýediniň biri bolan sekizinji prezidentiň taryhynda ýüze çykar. Miladydan öňki 200-nji ýyl, dinden çykan protestant şahynyň içerki çyzygyny aňladýan miladydan öňki 167-nji ýyla gatnaşygynda, Respublikan şahynyň daşky çyzygyny aňladýar.

Bu ýolgörkeziji alamatlar aslynda Hasmonaýlar nesilşalygynyň taryhy çyzygynyň içinde gizlenendir, emma muňa garamazdan, olar Daniel 11-iň kyrkynjy aýatynyň gizlin taryhynyň bir bölegini emele getirýär. Bu, “Daniel pygamberliginiň ahyrky günlere degişli bolan şol böleginiň” bir bölegi bolan bir çyzykdyr.

Ýahudylygyň Makkabäleriň gozgalaňyny ýatlamak üçin Hanukkany baýram etmegi, Makkabäleri salyh diýip kesgitlemeýär. Gozgalaň sebäpli ýetmiş ýyllyk sürgünden soň täzedan gurlan ybadathana şehina hiç haçan gaýdyp gelmedi. Soňky pygamberlik habary Makkabälerden takmynan iki asyr öň Malakiýanyň üsti bilen geldi. Makkabäleriň taryhy olaryň syýasy ýolbaşçylaryna baş ruhany wezipesini hem ýerine ýetirmäge ýol berendiklerini görkezýär; bu hut müsürli Ptolemeýiň synanyşan, şeýle hem Uzziýa patyşanyň hem synanyşan günäsidir. Däp-dessur Hudaýyň Ptolemeýi mukaddeslige garşy bu hereketden saklamak üçin gatyşandygyny görkezýär, Hudaýyň Sözi bolsa Uzziýa patyşa ruhanynyň we patyşanyň işini ýerine ýetirmäge synanyşanda Hudaýyň hakykatdan-da gatyşandygyny göni aýdýar. Olaryň nesilşalygynyň soňky miwesi Fariseýler boldy. Häzirki zaman ýahudylygynyň ýehudylarynyň taryhy hormatyna garamazdan, Makkabäleriň dogrulygynyň nyşany bolandygy barada netijä gelmek üçin hiç bir esas ýok.

Protestant özgertmesi Lýuteriň döwründe başlandy hem-de ol yzygiderli ösüş boldy. Ol täze bir däp-dessur däl, çünki Isa bilen Onuň şägirtleri Protestantdylar. Ol taryhyň garaňkylygyna garşy bir oýanyşdy, onda Lýuter we beýleki özgertijiler oýandyryldylar. Şol yzygiderli özgertmäniň iň ýokary nokady Millerçi hereket boldy. Hudaý diňe irki özgertijileri Wawilonyň günälerine oýatmaga mätäç däl, eýsem Ol olary Öz kanunyna we asmandaky mukaddes ýerdäki işine doly düşünmäge getirmegi maksat edinýärdi. 1844-nji ýylyň 19-njy aprelinde Protestantlar özgertmäniň artýan ýagtylygyny ret etdiler we dönük Protestantçylyga öwrüldiler.

Şonda wepaly Milleritlere “ýapynja berildi” we olar kämil Protestant hristianlar bolmak üçin işi tamamlamak maksady bilen Iň Mukaddes Ýere ugrukdyryldy. 1863-nji ýylda ýapynja berlenler boýun egmezlik arkaly Protestantizmiň ýapynjasyny bir gyra goýup, Laodikiýanyň ýapynjasyny aldylar. 2001-nji ýylyň 11-nji sentýabryndan ýigirmi iki ýyl soň, 2023-nji ýylda başlanan ýüz kyrk dört müňüň möhürlemeginiň ahyrky döwründe, Ýahuda taýpasynyň Arslany Daniýel kitabynyň on birinji babyndaky kyrkynjy aýatyň gizlin taryhyny doldurýan hakykatlary açýar; bu taryh 1989-njy ýylda Sowet Soýuzynyň dargamagyndan başlap ýakyn wagtda geljek Ýekşenbe kanunyna çenli bolan taryhdur. Muny etmek bilen, Ol dönük Protestantizmiň nyşany hökmünde dönük Ýahudylygyň taryhyny hem açýar.

Hudaýyň imandan çykan halkynyň iki ugry-da — bolsun göni manydaky Ýahuda ýa-da ruhy Ýahuda (ikisi-de şöhratly ýurtlar) — Iýerusalimiň boýun egdirilmegi bilen tamamlanýar: öňküsi b.e. öň 63-nji ýylda, soňkysy bolsa ýakynda geljek Ýekşenbe kanuny wagtynda. Iki ugur hem ýalňys dini ynançlar tarapyndan herekete getirilen urşy aňladýar. Iki ugur hem Gresiýanyň dini pelsepelerine garşy alnyp barylýan urşy görkezýär, we ahyrsoňunda imandan çykanlaryň Rimiň tabynlygy astyna düşmegi bilen tamamlanýar. Men kyrkynjy aýatyň üç söweşini, dünýäniň üç urşundan tapawutlandyrmak maksady bilen, 1989-njy ýylda Sowet Soýuzynyň dargamagyny, Ukraina urşuny we Ýekşenbe kanuny wagtyndaky Paniumy aňladýar diýip kesgitleýärin.

“Hudaýyň sözi ýakynlaşýan howp barada duýduryş berdi; eger bu äsgerilmez bolsa, onda protestant dünýäsi Rimiň niýetleriniň hakykatda nämedigini, diňe duzaga düşmekden gutulmak üçin indi giç bolanda öwrener. Ol sessiz-üýnsüz güýje eýe bolup barýar. Onuň taglymatlary kanun çykaryjy mejlislerde, ybadathanalarda we adamlaryň ýüreklerinde öz täsirini ýetirýär. Ol öňki yzarlamlarynyň gaýtalanjak gizlin içki ýerlerinde özüniň beýik hem saldamly gurluşlaryny gurup barýar. Ol urmak wagty gelende öz maksatlaryny ilerletmek üçin, duýdurman we şübhe döretmän, güýçlerini berkidýär. Onuň isleýäni diňe amatly orun, we bu oňa eýýäm berilýär. Biz tiz wagtdan Rim elementiniň maksadynyň nämedigini göreris we duýarys. Hudaýyň sözüne ynanyp, oňa boýun boljak her kim şonuň bilen ýazgaryşa we yzarlarmaga sezewar bolar.” The Great Controversy, 581.

Onunjy aýatdaky 1989-njy ýylda Sowet Soýuzynyň dargamagyny görkezýän beýanattan başlap, on bäşinji aýatdaky Paniýum söweşine çenli, papalyk “öz maksatlaryny ilerletmek üçin, zarba urmaga wagty gelýänçä, öz güýçlerini berkitmek” bilen meşgul bolup gelýär. Bu aýatlar papalyk tarapyndan taýýarlanan, ondan “gaçyp gutulmak” mümkin bolmajak “duzagyň” pygamberlik ýagdaýlaryny görkezýär. Paniýum söweşi bilen şekillendirilýän soňky çaknyşykda, haýwanyň şekili Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda emele getiriler. Şol şekiliň emele gelmegi soňky günlerdäki Hudaý halky üçin ahyrky synagdyr.

Reb maňa aýdyň görkezdi: haýwanyň keşbi synag möhleti ýapylmazyndan öň emele geler; çünki ol Hudaýyň halky üçin uly synag bolar, olaryň ebedi ykbaly hem onuň arkaly kesgitlener. ... Ylham 13-de bu mesele açyk beýan edilýär; [Ylham 13:11–17, sitata getirildi].

“Bu, Hudaýyň halkynyň möhürlenmezinden öň geçmeli synagydyr. Onuň kanunyna boýun bolup, galp sabady kabul etmekden ýüz öwrenleriň hemmesi Rebb Hudaý Ýehowanyň baýdagynyň astynda orun alar we diri Hudaýyň möhürini alar. Gökden gelip çykan hakykatdan ýüz dönderip, ýekşenbe sabadyny kabul edýänler bolsa, ýyrtyjynyň nyşanyny alarlar.” Manuscript Releases, 15-nji tom, 15.

Ýyrtyjynyň heýkeliniň emele gelşi Rimiň bileleşigine girilen döwür bilen görkezilýär. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň protestant şahasy 1844-nji ýylda Rimiň gyzlaryna öwrüldi, hem-de olaryň taryhynyň başlangyjy, öz enelerini ýene bir gezek öýkünmegi ýüregine düwenlerinde, taryhlarynyň ahyrynda gaýtalanýar.

“Men iki şahly ýyrtyjynyň aagynyň aždahanyňky ýalydygyny, onuň güýjüniň başyndadygyny, hem-de permanyň onuň aagyndan çykjakdygyny gördüm. Soň men jelepleriň Enesini gördüm; enäniň gyzlar dældigini, eýsem olardan aýry we aýratyn bolandygyny gördüm. Onuň öz günü

boldy, indi ol geçip gitdi; onuň gyzlary, protestant mezhepleri, sahna indiki bolup çykanlardy we ene mukaddesleri yzarlanynda nähili ruhda bolan bolsa, şonuň ýaly ruhy amal etdiler. Men gördüm: ene güýjünde pese düşýärkä, gyzlar ösüp gelýärdi, tiz wagtdan bolsa olar bir wagtlar ene tarapyndan ulanylan häkimiýeti özlari amala aşyrarlar.

Men at boýunça diňe atdan bolan ybadathanany we diňe atdan bolan Adwentistleri gördüm; olar, Ýahuda kimin, bize garşy hakykata garşy çykmak üçin olaryň täsirini gazanmak maksady bilen bizi katoliklere satarlar. Şonda mukaddesler gözden salnan, katoliklere az tanalýan bir halk bolarlar; emma biziň imanymyzy we döp-dessurlarymyzy bilýän ybadathanalar we diňe atdan bolan Adwentistler (çünki olar Sabat günü sebäpli bizden ýigrenýärdiler, sebäbi ony inkär edip bilmeýärdiler) mukaddesleri satyp, olary halka degişli düzgünleri äsgermezlik edýänler hökmünde katoliklere habar bererler; ýagny, olar Sabat gününü tutýarlar we ýekşenbe gününü äsgermezlik edýärler.

“Soňra katolikler protestantlara öňe gitmegi tabşyryp, hepdäniň ýedinji gününüň ýerine birinji gününü berjaý etmejekleriň hemmesiniň öldürilmelidigi barada perman çykararlar. San taýdan köp bolan katolikler protestantlaryň tarapynda durarlar. Katolikler öz güýçlerini haýwanyň keşbine bererler. Protestantlar bolsa, özlerinden öň eneleriniň işleýşi ýaly, mukaddesleri ýok etmek üçin hereket ederler. Emma olaryň permany netije bermezden, ýagny miwe getirmezden öň, mukaddesler Hudaýyň Sesiniň üsti bilen halas edilerler.” Spalding and Magan, 1, 2.

Bu bölekde diňe “adynda” bolan, ýagny diňe at boýunça bolan iki topar barada aýdylýar; olar Hudaýa wepaly bolanlary katoliklere satýarlar. Ellen Waýtyň nominal ybadathanalar we nominal adventistler baradaky düşüňjesi olaryň soňky günlerde hakykatda nämäni aňladýandygyna garanda başgaçadyr; çünki onuň “nominal adventist” baradaky düşüňjesi Mesihiň gaýdyp gelmegine ynanyandygyny ykrar edýän mesihäni aňladardy. Emma pygamberler öz ýaşan günlerinden has köpräk soňky günler barada sözleýärler, şonuň üçin soňky günlerde “nominal adventist” Laodikiýadaky Ýedinji Gün Adventistler ybadathanasyny aňladýar, nominal ybadathanalar bolsa 1844-nji ýylda Rimiň gyzlaryna öwrülenleriň nesilleridir.

Ýedinji gün adventistler ýer ýüzüniň dynç alyş Sabatyny aňladýan Sabat hakykatyny “inkär edip bilmeýändikleri” üçin, Hudaýyň hakyky wekilleri bolan “näbelli halky” ýigrenjekdirler. Ýedinji gün adventist buthanasy ýedinji günü ybadat günü hökmünde goldaýandygyny ykrar edýär, emma ahyrky günlerde olaryň inkär edip bilmejek Sabaty Lewiler 26-daky “ýedi wagt” bolup, bu olaryň 1863-nji ýylda ret eden ilkinji düýpli hakykatydy.

Häzir garap durýan bölegimiz ýakyn wagtda çykjak ýekşenbe kanuny bilen başlanýan taryh bilen baglanyşykly pygamberlik dinamikalaryny kesgitleýär, emma ýekşenbe kanunyndan soň gelýän in soňky synag taryhy ilki bilen Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň içinde amala aşyrylýar. Ýekşenbe kanuny wagtynda Amerikanyň Birleşen Ştatlary bütün dünýäni haýwana bir şeker gurmaga mejbur eder, ýöne olar şol işi amala aşyrmazdan ozal, Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň içinde haýwana bir şeker gurup goýjakdyrlar.

“Dini azatlygyň ýurdy bolan Amerika, wyždany zorlap we adamlary ýalan şenbe gününe hormat goýmaga mejbur etmekde Papalyk bilen birleşende, ýer ýüzündäki her bir ýurduň halky onuň görelmesine eýermäge ugrukdyrylar.” Testimonies, 6-njy tom, 18.

“Daşary ýurt milletleri Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň görelmesine eýererler. Ol öňe çykyp ýol görkezse-de, şol bir krizis dünýäniň ähli ýerlerinde halkymyzyň başyna geler.”
Testimonies, volume 6, 395.

Hudaýyň halky üçin beýik synag Ýekşenbe kanunyndan öň ýüze çykýar, sebäbi Ýekşenbe kanuny wagtynda Ýedinji Günüň Adventistleri üçin synag möhleti tamamlanýar. Bu synag wagşyň şekiliniň döredilmegi hökmünde görkezilýär, emma wagşyň şekili döwletiň we ybadathananyň birleşmesidir, bu gatnaşykda bolsa ybadathana agalyk edýändir. Protestantlar 1844-nji ýylda Rimini bir gyzyna öwürüşi ýaly, gyz öz ejesiniň şekili bolşy ýaly, döwür Protestantlar hem ahyrky günlerde muňa meňzeş bir işi amala aşyralar; sebäbi Isa hemişe bir zadanyň ahyryny şol zadanyň başlangyjy arkaly şekillendirýär.

Danyýlyň on birinji bapynyň ýigirmi üçünji aýatyndaky “ylalaşyk” arkaly görkezilen taryh, şöhratly ýurtda ýaşayan, özüni imanly edip görkezýän, ýöne hakykatda imandan dänen halkyň Rim bilen birleşmek üçin öňe çykmagyny aňladýardy. Miladydan öňki 161-nji ýyldan 158-nji ýyla çenli döwür, ýekşenbe kanuny bilen tamamlanýan haýwanyň keşbiniň emele gelşini aňladýar.

Bu barlagy indiki makalada dowam etdireris.

“Ýöne ‘haýwana edilen şekil’ näme? Ol nähili emele getirilmeli? Şekil iki şahly haýwan tarapyndan ýasalýar we ol haýwana edilen bir şekildir. Şeýle hem oňa haýwanyň şekili diýilýär. Onda şekiliň nähili boljakdygyny we onuň nähili emele getirilmelidigini bilmek üçin, ilki bilen haýwanyň öz häsiýetlerini — papalygy — öwrenmelidiris.

“Irki döwürdäki ybadathana Hoş Habaryň sadalygyndan ýüz öwürüp, butparaz dessurlary we adatlaryny kabul etmek arkaly bozulan mahaly, ol Hudaýyň Ruhuny we gudratyny ýitirdi; hem-de halkyň wyždanlaryna gözegçilik etmek maksady bilen, dünýewi häkimiýetiň goldawyny gözledi. Netijede papalyk emele geldi — döwletiň güýjüne gözegçilik edýän we ony öz maksatlaryny ilerletmek, aýratyn-da ‘bidgatçylygy’ jezalandyrmak üçin ulanýan bir ybadathana. Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň wagşy haýwanyň keşbini döretmegi üçin, dini güýç raýat hökümetine şeýle bir derejede gözegçilik etmeli welin, döwletiň ygtyýary hem ybadathana tarapyndan öz maksatlaryny amala aşyrmak üçin ulanylar.” Uly göreş, 443.